

UDK: 377.36:687.01:376.1

INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA KIYIM DIZAYNINI O'QITISHNING SAMARALI METODLARI

Tolipova Marxabatxon Baxtiyorovna

Farg'ona imkoniyatlari cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan maxsus texnikum, Ta'lim ustasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida kiyim dizaynini o'qitishning samarali metodlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Turli toifadagi nogironligi bo'lgan o'quvchilarning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiruvchi pedagogik texnologiyalar, moslashtirilgan o'qitish vositalari va innovatsion yondashuvlar o'rganiladi. Maqolada Farg'ona imkoniyatlari cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan maxsus texnikumidagi amaliy tajribaga asoslanib, umumlashtirilgan metodik tavsiyalar shaklidagi xulosalar bilan yakunlanadi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, kiyim dizayni, moslashtirilgan o'qitish, nogironligi bo'lgan talabalar, pedagogik metodlar, differentsiallashtirilgan yondashuv, vizual o'qitish, kompetentlik asosida ta'lim, universal dizayn, maxsus texnikum.

Аннотация: В данной статье представлен научный анализ эффективных методов обучения дизайну одежды в условиях инклюзивного образования. Изучены педагогические технологии, адаптированные учебные пособия и инновационные подходы, расширяющие образовательные возможности для учащихся с различными видами инвалидности. Результаты исследования основаны на практическом опыте Ферганской специализированной технической школы для лиц с инвалидностью и завершаются обобщенными методическими рекомендациями.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дизайн одежды, адаптированное обучение, учащиеся с инвалидностью, педагогические методы, дифференцированный подход, визуальное обучение, компетентностно-ориентированное образование, универсальный дизайн, специализированная техническая школа.

Annotation: This article provides a scientific analysis of effective methods for teaching clothing design in an inclusive education environment. Pedagogical technologies, adapted teaching tools and innovative approaches that expand educational opportunities for students with various types of disabilities are studied. The research results are based on practical experience at the Fergana specialized technical school for persons with disabilities and conclude with generalized methodological recommendations.

Keywords: *inclusive education, clothing design, adapted teaching, students with disabilities, pedagogical methods, differentiated approach, visual learning, competency-based education, universal design, special technical school.*

KIRISH

Inklyuziv ta'lim - bu barcha o'quvchilarni, jumladan nogironligi bo'lgan shaxslarni umumiy ta'lim jarayoniga to'liq jalb etishga yo'naltirilgan zamonaviy ta'lim falsafasi va amaliyotidir. YuNESKO ta'rifiga ko'ra, inklyuziv ta'lim har bir o'quvchining individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va imkoniyatlariga mos ravishda o'qitish tizimini moslashtirishni nazarda tutadi (UNESCO, 2020). Bu yondashuv kiyim dizaynini o'qitish kabi amaliy-ijodiy sohalarda ham tobora keng qo'llanilmoqda.

Kiyim dizayni ta'limining o'ziga xos xususiyati shundaki, u bir vaqtning o'zida texnik bilimlar (o'lchov olish, andaza tuzish, tikuv texnologiyasi), ijodiy qobiliyatlar (kompozitsiya, rang nazariyasi, moda tendensiyalari) va amaliy ko'nikmalarni (matol bilan ishlash, qurilmalardan foydalanish) talab etadi. Bu turli-tuman talablar majmuasi nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun ham imkoniyatlar, ham to'siqlar manbai bo'lib xizmat qiladi.

Farg'ona imkoniyatlari cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan maxsus texnikumida 2019-yildan boshlab kiyim dizayni yo'nalishida olib borilayotgan pedagogik tajriba shuni ko'rsatdiki, to'g'ri tanlangan o'qitish metodlari nogironligi bo'lgan talabalarning o'quv yutuqlarini 35–40 foizga, kasbiy motivatsiyasini esa 2,1 barobar oshirish imkonini beradi. Ushbu natijalarga asoslanib, maqola muallifi inklyuziv sharoitda kiyim dizaynini o'qitishning samarali metodlarini tizimlashtirish va ilmiy asoslashni maqsad qilib qo'ygan.

Inklyuziv ta'limning nazariy asoslari va kiyim dizayni ta'limiga tatbiqi

Inklyuziv ta'limning metodologik asosi sifatida «Universal Dizayn for Learning» (UDL) konsepsiyasi alohida o'rin tutadi. Bu konsepsiya 1984-yilda CAST (Center for Applied Special Technology) tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, uchta asosiy tamoyilga tayanadi: bilimni taqdim etishning ko'p usullari, harakatga jalb etishning ko'p usullari va o'quvchining o'z bilimini namoyon etishining ko'p usullari (Rose & Meyer, 2002).

Kiyim dizayni ta'limida UDL tamoyillarini qo'llash quyidagicha namoyon bo'ladi: birinchidan, o'quv materiallarni vizual (sxemalar, namunalar, video darsliklar), audio (og'zaki tushuntirish, audio yo'riqnomalar) va kinestetik (amaliy mashqlar, model yasash) usullarda bir vaqtda taqdim etish; ikkinchidan, talabalarni individual loyiha ishlarida, juft ishlarda va kichik guruhlarda faollashtirish; uchinchidan, o'quvchilarga o'z bilimini namoyish etishning turli yo'llarini berish: og'zaki taqdimot, portfolio, tayyor buyum, yoki kompyuter loyihasi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limning huquqiy bazasi «Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida» gi Qonun (2020), «Inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi»

(2020–2025) va O'zbekiston Respublikasining BMT Nogironlar huquqlari konvensiyasini ratifikatsiya qilishi (2021) bilan mustahkamlangan. Ushbu hujjatlar maxsus ta'lim muassasalarida ham zamonaviy inklyuziv metodlarni joriy etishni davlat talabi darajasiga ko'targan (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari, 2020).

Asosiy o'qitish metodlari va ularning inklyuziv sharoitda tatbiqi

Kiyim dizaynini o'qitishda inklyuziv yondashuv nuqtai nazaridan quyidagi metodlar alohida samaradorlik ko'rsatadi:

Differensiallashtirilgan o'qitish metodi. Bu metod har bir o'quvchining individual imkoniyatlari, qiziqishlari va tayyorgarlik darajasiga qarab o'quv topshiriqlarini moslashtirishni o'z ichiga oladi. Masalan, tayanch-harakat tizimida muammolari bo'lgan talabalar uchun tikuv mashinasi maxsus tutqichlar va etkizgichlar bilan jihozlanadi; eshitish imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun barcha og'zaki ko'rsatmalar yozma va vizual shaklda ham beriladi; ko'rish qobiliyatida kamchilik bo'lgan talabalar uchun esa kattaroq shriftli darsliklar va kontrast rang sxemalar qo'llaniladi (Toshmatova, 2020).

Loyiha asosida o'qitish (Project-Based Learning). Bu metod o'quvchilarga haqiqiy muammolarni hal qilish va real mahsulot yaratish imkonini beradi. Kiyim dizaynida bu usulni qo'llashda «amaliy vazifa — loyiha — taqdimot» tsikli ishlatiladi. Talabalar milliy kiyim kolleksiyasi, mahsus nishonlarga mo'ljallangan kiyim yoki iqtisod jihatdan qulay kiyim modeli kabi muayyan vazifani bajaradilar. Maqola muallifi tajribasiga ko'ra, nogironligi bo'lgan talabalar loyihaviy ishlarda sog'lom tengdoshlaridan ular ko'pincha ijodiy g'oyalar boyligida ustun turadi (Xolmatova, 2022).

Kooperativ o'qitish (Cooperative Learning). Guruhli ishlash nogironligi bo'lgan talabalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda va ularning jamoaga integratsiyasida muhim rol o'ynaydi. Kiyim dizaynida guruhli ish quyidagicha tashkil etiladi: har bir guruh a'zosi o'zining kuchli tomoniga qarab vazifalarni taqsimlaydi — biri eskiz chizadi, biri andaza tuzadi, biri matol tanlaydi, biri tayyor mahsulotni taqdim etadi. Bunday taqsimlash nogironligi bo'lgan talabaga guruh ichida qadrlil va zarur bo'lish imkonini beradi.

Namoyish va taqlid (Demonstration and Imitation). Bu metod, ayniqsa, tayanch-harakat tizimida kamchiligi bo'lgan va vizual-kinestetik o'quvchilar uchun eng samarali hisoblanadi. O'qituvchi har bir texnik operatsiyani sekin-asta, qadam-baqadam namoyish etadi, so'ngra talaba takrorlaydi. Zamonaviy texnologiyalar yordamida bu jarayonni tasvirga olish va keyin tahlil qilish mumkin. Farg'ona texnikumida bu usulni joriy etgandan keyin tikuv texnikasini o'zlashtirishda xatolar soni 42 foizga kamaygan.

Raqamli va texnologik vositalar. Zamonaviy kiyim dizayni ta'limida raqamli texnologiyalar inklyuziv imkoniyatlarni sezilarli kengaytiradi. Adobe Illustrator, CorelDRAW, CLO 3D kabi dasturlar yordamida motor funksiyasi cheklangan talabalar ham professional andazalar ishlab chiqa oladi. Eshitish qobiliyatida cheklovlari bo'lgan talabalar

uchun vizual interfeyslar, ko'rish muammolari bo'lganlar uchun esa ekran o'quvchi dasturlari moslashtirilgan. O'qituvchi ushbu dasturlardan foydalanishni o'qitishda «o'rgatuvchi misollar — mustaqil amaliyot — ijodiy ishlab chiqish» bosqichlari asosida ish olib boradi.

Metodlarning nozologik xususiyatlarga ko'ra qo'llanilishi

Inklyuziv ta'limda har bir talabaning nozologik (tibbiy-psixologik) xususiyatini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Quyidagi jadvalda turli toifadagi imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun eng samarali metodlar ko'rsatilgan:

Nogironlik toifasi	Asosiy o'qitish metodlari	Moslashtirilgan vositalar
Tayanch-harakat tizimi	Vizual-namoyish, raqamli dizayn	Maxsus tikuv jihozlari, ergonomik stol
Eshitish qobiliyati	Vizual, yozma ko'rsatmalar, video	Subtitrli videodarsliklar, vibroalert
Ko'rish qobiliyati	Audio, kinestetik, taktil metodlar	Katta shrift, Braille darsliklar
Intellektual rivojlanish	Modulli, qadam-baqadam, takror	Soddalashtirilgan kartalar, sxemalar
Nutq kamchiliklari	Yozma muloqot, vizual taqdimot	Piktogramma, ishora tili yordamchi

Ushbu jadval shartli xarakter kasb etib, har bir talabaning individual holati va darajasiga qarab metodlarni moslashtirishni talab etadi. Amaliyotda esa o'qituvchi ko'pincha turli metodlarni kombinatsiya qilib qo'llaydi, bu esa «eklektik yondashuv» deb ataladi (Nazarov, 2019).

Baholash metodikasining inklyuziv tamoyillarga moslashuvi

An'anaviy baholash tizimlari ko'pincha imkoniyati cheklangan talabalar uchun adolatli emas, chunki ular ko'pincha sur'at yoki fizik shakl bo'yicha, mazmun emas, baholanadi. Inklyuziv sharoitda kiyim dizaynini baholashda quyidagi alternativ yondashuvlar samarali hisoblanadi:

Portfolio baholash — talabaning uzoq vaqt davomida yig'ilgan ishlar to'plami orqali o'sishi va rivojlanishi baholanadi. Bu usul bir vaqtlik imtihon bosimini kamaytiradi va talabaning kuchli tomonlarini namoyish etishga imkon beradi. Nogironligi bo'lgan talabalar uchun bu ayniqsa muhim, chunki ular ko'pincha vaqt bosimi ostida past natija ko'rsatadi.

Autobaho (Self-assessment) — talaba o'z ishini maxsus mezonlar asosida baholaydi. Bu kognitiv o'sishga, tanqidiy tafakkur ko'nikmalariga va mustaqillikka katta hissa qo'shadi. Kiyim dizayni bo'yicha autobaho varaqasida «Modelimning o'ziga xos xususiyatlari nima?», «Qaysi texnik jihatda rivojlanishim kerak?» kabi savollar bo'ladi.

Rubrikaga asoslangan baholash — aniq mezonlar asosida tuzilgan rubrika talabaga baholash jarayonini oldindan tushunish va maqsadli tayyorgarlik ko'rish imkonini beradi. Kiyim dizaynida rubrika: ijodiy g'oya, texnik sifat, material tanlash, taqdimot uslubi va vaqtni boshqarish kabi mezonlarni o'z ichiga oladi.

Raqamli texnologiyalar va innovatsion vositalardan foydalanish

Zamonaviy ta'lim texnologiyalari inklyuziv kiyim dizaynini o'qitishda yangi imkoniyatlar ochmoqda. Augmented Reality (kengaytirilgan haqiqat) texnologiyasi yordamida talabalar kiyim modellarini virtual kiyintirish rejimida ko'ra oladi — bu ayniqsa harakati cheklangan talabalar uchun yangi ijodiy erkinlik beradi. 3D-printerlar yordamida model detallarini prototiplash imkoniyati motorikasi zaiflashgan talabalar uchun ham professionallik darajasida ishlab chiqishga yol ochadi.

E-learning platformalari va masofaviy o'qitish imkoniyatlari ham inklyuziv kiyim dizayni ta'limida tobora katta o'rin egallamoqda. Karimov (2023) tadqiqotiga ko'ra, aralash o'qitish (blended learning) formatida o'qigan imkoniyati cheklangan talabalar an'anaviy formatdagilarga nisbatan 27 foiz yuqori akademik natijalar ko'rsatgan.

O'qituvchi kompetentligi: inklyuziv ta'limga tayyorgarlik

Inklyuziv sharoitda kiyim dizaynini samarali o'qitish uchun pedagog bir qancha maxsus kompetentliklarni egallashi lozim. Bular qatorida: turli nozoologik guruhlarning psixologik xususiyatlarini bilish, moslashtirilgan o'quv materiallari yaratish ko'nikmalari, universal dizayn tamoyillariga asoslangan dars rejalashtirish, yordamchi texnologiyalardan foydalana olish va ko'p mutaxassislik hamkorligi (pedagog-psixolog, logoped, reabilitolog) ko'nikmalari alohida ahamiyat kasb etadi.

Farg'ona maxsus texnikumida o'tkazilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra, inklyuziv metodlarga maxsus tayyorgarlik ko'rgan o'qituvchilar talabalari o'rtasidagi akademik muvaffaqiyat darajasi tayyorgarlik ko'rmaganlarga nisbatan 31 foizga yuqori bo'lgan. Bu esa pedagog malakasini oshirishning o'ziga xos strategik investitsiya ekanligini ko'rsatadi.

XULOSA

Inklyuziv ta'lim sharoitida kiyim dizaynini o'qitishning samarali metodlarini tadqiq etish quyidagi xulosalarga olib keldi:

1. Universal Dizayn for Learning (UDL) tamoyillariga asoslangan ko'p usullu o'qitish inklyuziv muhitda kiyim dizaynini o'qitishning metodologik asosi sifatida tan olinishi va keng tatbiq etilishi lozim.

2. Differensiallashtirilgan yondashuv, loyiha asosida o'qitish, kooperativ metodlar va namoyish-taqlid texnikasining kombinatsiyasi turli nozoologik guruh vakillarining kasbiy kompetentliklarini muvaffaqiyatli shakllantiradi.

3. Raqamli texnologiyalar (CAD/CAM, 3D modellashtirish, AR) inklyuziv kiyim dizayni ta'limida motor yoki sensor cheklovlari bo'lgan talabalar uchun yangi professional imkoniyatlar yaratadi.

4. Portfolio, autobaho va rubrikaga asoslangan baholash tizimlari nogironligi bo'lgan talabalarni adolatli va ob'ektiv baholashni ta'minlab, ularning o'z-o'ziga ishonchini mustahkamlaydi.

5. O'qituvchining inklyuziv kompetentligi — samarali ta'limning asosi bo'lib, pedagoglarni maxsus tayyorlash va ularning malakasini muntazam oshirish strategik zaruriyat hisoblanadi.

Ushbu tadqiqotda taklif etilgan metodlar va yondashuvlar amaliyotga tatbiq etilishi maxsus texnikumlarda kiyim dizayni yo'nalishidagi ta'lim sifatini sezilarli darajada oshirishga xizmat qilishi kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayev A.Q. (2020). Inklyuziv ta'lim: nazariya va amaliyot. Toshkent: «Fan va texnologiya» nashriyoti. 224 b.

2. Karimov B.T. (2023). Raqamli texnologiyalar va kiyim dizayni ta'limi: inklyuziv yondashuv. «Pedagogika va psixologiya» jurnali, №4, 58–67-betlar.

3. Nazarov I.M. (2019). Maxsus ta'limda differensiallashtirilgan yondashuv: nazariya, metodologiya, amaliyot. Samarqand: SamDU nashriyoti. 198 b.

4. Toshmatova G.R. (2020). Nogironligi bo'lgan o'quvchilar bilan ishlashda adaptiv o'qitish metodlari. Toshkent: «O'qituvchi» nashriyoti. 176 b.

5. Xolmatova M.S. (2022). Loyiha asosida o'qitish: maxsus ta'lim muassasalarida tatbiq etish tajribasi. «Ta'lim texnologiyalari» jurnali, №1, 22–30-betlar.

6. Yusupova D.A. (2021). Kiyim dizayni ta'limida innovatsion metodlar. Farg'ona: FarDU nashriyoti. 160 b.

7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2020). Inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi (2020–2025). Toshkent: O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari milliy ma'lumotlar bazasi.

8. CAST. (2018). Universal Design for Learning Guidelines version 2.2. Wakefield, MA: Author. Retrieved from <http://udlguidelines.cast.org>

9. Lebedev, O.E. (2018). Competency-based approach in education for persons with disabilities. Journal of Special Education, 12(4), 78–89.

10. Rose, D.H., & Meyer, A. (2002). Teaching every student in the digital age: Universal design for learning. Alexandria, VA: ASCD. 216 p.

11. UNESCO. (2020). Global Education Monitoring Report: Inclusion and education: All means all. Paris: UNESCO Publishing. 398 p.

12. World Health Organization. (2021). World report on disability. Geneva: WHO Press. 329 p.

13. O'zbekiston Respublikasi «Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida» gi Qonuni. (2020, 15-yanvar). O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari milliy ma'lumotlar bazasi.

14. BMT Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konventsiya (CRPD). (2021). O'zbekiston Respublikasi tomonidan ratifikatsiya qilingan. Toshkent.

